

– אף זו מכוונות המצוה לפי רצון ה' – מהיכן למדו דבר זה? –
 ממה שאמר הקב"ה למשה: מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים
 – בכוונה למען ייטב להם – בעולם שכולו טוב; כלומר, שיזכה לעולם הבא; ולבניהם לעולם – שיחיו
 בניו (מספר הפרשיות ואתחנן).
 וע"ע: באר שבע סוטה יד; הגהות ר"א לנדא שבסוף מסכת ראש השנה ד: אור לשמים (לרמ"ה מסטאבניץ-אפטא) לקוטים, דף
 רג,ג; דברי חיים (מצאנו) יתרו דף כא,ג.
 ע"ע במובא ביוסף דעת ר"ה ד.

(ע"ב) 'כל אדם שיש לו קרקע עולה לרגל ושאינו לו קרקע אין עולה לרגל'. נראה הטעם בזה,
 שעיקר מצות עליית רגלים היא כדי לשמוח שם במצות פירות הארץ שהם הביכורים ומעשר שני,
 ולשמח שם בהם את העני הגר והלוי באכילתם, והיא עלייה לשם שמים. מה שאין כן מי שאין לו קרקע
 שאינו יכול לקיים כל זה, עלייתו אינה לשם שמים. [ולזה נסמך כאן המאמר מפני מה אין פירות גנוסר
 בירושלים – כדי שלא תהא עלייתם לשם מטרה אחרת] (תדושי אגדות מהרש"א).

– בדרך מליצה: אדם שאין לו קרקע, שאינו מקושר לארציות – אינו זקוק לעלות וליראות, כי בכל
 מקום שהוא שם הוא מדובק להשי"ת (בשם הרה"ק מקוצק, מובא באהל תורה).

דף ט

'אין חוששין שמא גיררה חולדה מבית לבית וממקום למקום, דאם כן מחצר לחצר ומעיר לעיר,
אין לדבר סוף'. אחרונים ז"ל כתבו לפרש נימוק זה בשתי פנים; אפשר לפרשו כהוכחה; אם היינו חוששים לגרירת חולדה,
 היה לנו לחוש גם מעיר לעיר, והרי ודאי אין הדין כן – מוכח שאין חוששים לכך. ואפשר לפרש כסיבה; כיון שאי אפשר
 לחוש מעיר לעיר לכך העמידו חכמים על דין תורה שלא לחוש כלל לגרירת חולדה [וכדוגמת ענין אין גוזרים גזרה על הצבור
 שאין יכולים לעמוד בה. וכע"ז בריש יומא (וע"ש בתד"ה וחכ"א ובהגהו' רא"מ הורביץ)]. ע' בשפת אמת ובקובץ שעורים
 ובחדושי הנצי"ב כאן וביומא ו. ובתשובותיו ח"א כח; ברכת שמעון – בהערות שבסוף הספר.
 ויש להעיר, לדעת הר"ן (בראש המסכת) שמדין המשנה אין הבודק צריך לבטל, א"כ אם נאמר שבעצם היה לנו לחוש לגרירה
 ורק משום שאין לדבר סוף לא חייבו חכמים, הלא יש לו עצה לבטל, ומכך שהוא פטור מן הדין לבטל, משמע שמדינא אין חשש
 לגרירה.

'טעמא דלא חזינא דשקל הא חזינא דשקל חיישינן ובעי בדיקה'. ונראה שצריך לבדוק בכל מקום
 בבית, גם במקום שאין מכניסים בו חמץ, שהרי החולדה מוליכתו בכל מקום (ריא"ז).
 וכן מובא להלכה בב"ח (תלד) ובמקור חיים (תלג,א). וכן יש לדייק מלשון רבנו חננאל: 'צריך לבדוק עד דמשכח לה'. וע' גם
 בהשגות הראב"ד על המאור.

ויש לשאול לפי זה, הלא במשך השנה אינו מן הנמנע שתיראה חולדה מהלכת עם חמץ, ואם כן היה בדין לבדוק בכל מקום, גם
 בחורים עליונים ותחתונים. ויש לומר שבזמן ממושך יש לתלות שכבר אכלוהו או שנתעפש, וכאן אין מדובר אלא סמוך לפסח,
 בזמן בדיקת חמץ שאין לתלות באכילה. ואפשר אם הוא בתוך שלשים יום נחשב סמוך לפסח לענין זה. סברה זו יש ללמוד מדברי
 המגן-אברהם (תלג סק"י).

והמאירי כתב (להלן י): שלא חייבוהו לבדוק במקומות שאין מכניסים בהם חמץ, שאם כן הרי אף בין הקנים והרעפים אתה יכול לומר כן ונמצאת מקעקע כל הבירה, אלא בודק כבתחילה ודיו. וצריך עיון, שמשמע מדבריו שאף אם בדק את הבית ולא מצא, אין צריך לבדוק המקומות שאין מכניסים בו חמץ, כי לא הצריכו חכמים לבדוק אותם מקומות. ותימה הלא זה כמו שנכנס עכבר עם חמץ למרתף שאין מכניסים בו חמץ – הכי נאמר שאין טעון בדיקה שם! ובתוס' רבנו פרץ (י סע"א) ובתורא"ש משמע גם כן שבדוק רק המקומות שמכניסים בהם חמץ אלא שלדבריהם אם בדק ולא מצא, באנו למחלוקת רבי מאיר וחכמים (שם) אם צריך לבדוק חורים עליונים ותחתונים.

'חבר שמת והניח מגורה מלאה פירות, אפילו הן בני יומן – הרי הן בחזקת מתוקנין' –
 כך מוסר הגר"ח קניבסקי שליט"א על הנהגת החזו"א זצ"ל (בסוף ספר 'טעמא דקרא' אות לח): 'כשהביאו דבר החייב במעשר, היה מצוה לעשר מיד, שלא להשהות דבר שאינו מתוקן בביתו. (וע' נדה ט"ו ב' וברמב"ם פ"י ממעשר ה"י ובתוס' קדושין כ"ו ב' ד"ה מעשה וב"מ י"א א' ד"ה עישור ובר"ש מע"ש פ"ה מ"ט).
 וכבר נחלקו ראשונים בדבר; האם דוקא בחבר שמת או הלך לזמן רב אומרים חזקה זו אבל אם דעתו לחזור בזמן מועט אפשר שלא תיקן מיד (עתוס' ב"מ יא. ומהרש"א), או אפילו לפי שעה מחזיקים פירותיהם בחזקת מתוקנים – ע' שו"ת רשב"א ססא ועוד.

זאי בעית אימא ספק וספק הוא, דילמא מעיקרא אימור דלא טבילי כרבי אושעיא, דאמר רבי אושעיא: מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה כדי שתהא אוכלת ופטורה מן המעשר'. ואם תאמר, חבר זה היאך יערים להפקיע מידי מעשר והלא מגונה הדבר (ע' ברכות לה:)?
 ואפשר לומר שאין גנאי אלא אם מפקיע לגמרי ממעשר, כגון שמכניס דרך גגות לאחר גמר מלאכה, אבל כשמכניס התבואה במוץ שלה אין כאן הפקעה שהרי יכול עתה למרח, אלא שחושש לבני ביתו שלא יבואו בינתיים לידי תקלה, לכך מכניסה במוץ לשעה (מהר"ם חלאווה).

נקט כהנחה פשוטה שיועיל עתה מירווח בתוך הבית לחיבם. וזהו כדעת רמב"ם רמב"ן וריטב"א ור"ן, שגם חטים ושעורים שדרכן להימרח בחוץ, אם נמרחו בתוך הבית – חייבים. וכן פסק החזו"ן-איש (מעשרות ג) להחמיר. [ואף על פי שמדובר כאן בפירות שבמגירה והרי נגמרה מלאכתם בבית וחייבים – אפשר לדחוק שהספק הוא שמא מדובר במקצת פירות ונחשב לזורה מעט מעט ופטור. וצ"ע. עפ"י חזו"א שביעית א, ח]. ואולם דעת רש"י ותוס' ורשב"ם ורשב"א ורבנו אפרים שדברים שגמר מלאכתם בחוץ, אין מועיל להם מירווח בתוך הבית.

ואפשר לומר לפי דעה זו שאפילו ספק רחוק כזה, שמא נהג החבר שלא כראוי – דיו להחשב 'ספק', וכמו שהוכיח מכאן מהרי"ק (קעא). גם יתכן שעשה כן החבר מפני החשש שמא תיטרף שעתו ולא יספיק לעשר. וע' גם בשפת אמת.
 ועוד יש לומר שכאן דוקא מצרפים ספק רחוק מפני שהספק השני נוטה יותר לפטור שהרי רוב חברים מעשרים הם (ע' בשער המלך הל' מאכלות אסורות סוף פרק ח). וכמו שמצרפים לספק ספקא באשה שבא בעלה לאחר ימים מרובים, הספק שמא לא ראתה דם (ע' נדה טו), והלא דבר רחוק הוא – אך כיון שמן הסתם טבלה לכך מצרפים ספק קל עמו [ובעונג יום טוב (צב ד"ה ולזה) כתב להוכיח משם שאפילו ספק קטן מצרפים לספק ספקא, ואינו מוכרח כאמור].

והרי"ד כתב שהיו נוהגים כן גם חברים, ולא כדי לפטור ממעשר אלא כדי שלא יבואו לידי תקלה. וזהו מה שאמרו 'בא וראה שלא כדורות ראשונים דורות האחרונים... דורות האחרונים היו מכניסין פירותיהן דרך גגות...'. – הרי שדורות האחרונים היו עושים כן, ואפילו החברים שבהם.
 ויש אומרים שהתירו הערמה לכתחילה בהכנסת המוץ לצורך בהמה, אבל לא לצורך אדם מפני שנראה כגזול את השבט (דעה זו הוזכרה ברמב"ן ע"ז מא: וברשב"א וריטב"א ברכות לא. וע' גם בחדושי הר"ן כאן).

'מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה'. לדעת רש"י (כאן ובע"ז מא: ובנדה טו:) אין הדבר מועיל אלא לאכילת בהמה או לאכילת עראי של אדם, אבל אכילת קבע אסורה. וכן הסכימו בתוס'. ויש מתירים אף אכילת קבע (הר' אפרים – מובא בתוס' רבנו פרץ כאן ובתוס' מנחות סז: רמב"ן ע"ז מא ורשב"א ורבנו יונה ברכות לא בשם 'ש אומרים'. וע' גם בשו"ת הרשב"א ח"א שסא). לדעתם לא אסרו באכילת אדם אלא אם אפשר לבוא לידי חיוב, אבל כשאי אפשר, כגון שכבר דשה בבית – מותר (ראשונים. וע' קובץ שעורים). וכבר נחלקו בדבר הראשונים, האם אפשר לתבואה לבוא לידי חיוב אם ימרח בתוך הבית, כנ"ל (וע' בשיטות הראשונים, ביוסף דעת ב"מ פח, בסיכומים. וע"ע אפיקי ים ח"ב כט).

ואם גמר מלאכתם בבית והוציאם וחזר והכניסם דרך שער הבית – בתוס' (במנחות סז) משמע שאינם מתחייבים. והמאירי (בביצה לד:): נסתפק בזה. ובמנחת-חינוך (שצה) ובחזון איש (שביעית א, ח) נקטו לחייב. וע' שאגת אריה צז; רש"ש יומא י: דובב מישרים ח"א זה ובהגהות מלא הרועים מנחות סז; ברכת שמעון ז; חדושי ר' שמואל ח. וע"ע במצוין ביוסף דעת ע"ז מא.

'מעשה בשפחתו של מציק אחד ברימון שהטילה נפל לבור...'. המגן-אברהם (תקכו סק"כ) הוכיח שמצוה לקבור נפלים [וזה דלא כמו שכתב בשו"ת חות יאיר (סה, בסעיף ו בתשובה)]. וכתב שזה שמדובר בכמה מקומות על בור שמטילין בו נפלים – אפשר שגם בהשלכה לבור מתקיימת מצות קבורה. או אפשר שמדובר בשפיר שאינו נפל ודאי.

ובחזון איש (יו"ד רח, ט) כתב לחלוק על הסברים אלו שכיון שאינו משתמר בבור כמו שאמרו כאן – אין זו קבורה, ומצות קבורה מתקיימת רק בסתימת הגולל. ומה שכתב שמדובר בשפיר – עדיין ייאסר מספק שמה הוא נפל. ועוד, לפי תירוץ אחד שבגמרא כאן מדובר בנפל ודאי. והסיק שם שנראה עיקר כדעת מגן אברהם שיש מצות קבורה בנפלים, ואותו בור שמטילים בו הנפלים לא נעשה ברצון חכמים אלא נשים הזונות שהיו בושות בדבר הטילוהו שם.

מבואר בתוס' (בנדה טו בע"ז מב. וגם כאן צדדו בדבר), שהיתה זו שפחה כנענית והטילה לבור נפל שלה. והנה לשיטת ר' שמעון (ביבמות סא. ועוד), אין עכו"ם מטמאין באהל, משום 'אתם קרויין אדם ואין העכו"ם קרויין אדם' (והלכה כדבריו לשיטת הרמב"ם, וכ"כ הריטב"א), והרי מבואר כאן שבן השפחה מטמא באהל, ומוכח לכאורה שעבד-נעני קרוי 'אדם'. וכן מורים פשטות הדברים – ע' ויקרא כז, כח וברש"י; גטין לח: ערכין כח. וברש"י ד"ה מאדם; תוס' מגילה כג: ד"ה ואדם; רמב"ם הל' טומאת צרעת ט, א.

ואולם בבית יוסף (או"ח קנט, יג) הביא בשם ספר המנהיג שאין ליטול ידיים מעכו"ם ועבד לפי שאינם בכלל 'אדם'. [וכן יש להעיר מדברי התוס' בסנהדרין (טו. ד"ה אדם) לתירוץ אחד, שאין במשמע לגמרא לפרש 'אדם' שבמשנה על עבד. אם כי אין ראייה משם, שלשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד]. ויש מקום ליישב לפי דעת הסוברים שטומאה רצוצה דינה כמגע ולא כאהל ומטמאה אף בנכרי (ע' במצוין בנזיר נג-נד), הלכך מטמאה אף במי שאינו קרוי 'אדם'.

ולפי"ז יש להעיר בגטין כג: שאמרו 'מה אתם בני ברית אף שלוחכם'. הוה מצי למימר 'מה אתם אדם אף שלוחכם אדם', אלא שלא נחית למחלוקת התנאים אם עכו"ם בכלל 'אדם'.

וע"ע בפרי מגדים שם טו; שדי חמד פאת השדה מערכת א, ט ובכית האוצר א, ט; חזון נחום נגעים ג, א; דובב מישרים ח"א סה. ויש ליישב בזה דברי רש"י בע"ז (מב) שאותו כהן חכם היה ומורה הוראה. והתוס' כתבו ששוטה היה שהרי אין לו להטמא לנפלים אפילו היו קרוביו (וכן הקשה רש"י בנדה טו: על המפרשים שהיה חכם) – אך י"ל שאותו כהן סבר שאין עבדים מטמאים באהל. [וכאן כתב רש"י שהיה הכהן קרוב, ומשמע שפירש שהיה זה נפל של הגבירה ולא של השפחה (וכ"כ מהר"ם חלאווה), ועל כן הוסיף רש"י שלא נזהר אותו כהן באזהרת טומאה. וגם לא הוכיח כאן שהיה חכם ומורה הוראה כמו שהוכיח בע"ז].

(ע"ב) 'מפני שחולדה וברדלס מצויין שם'. אין זה הברדלס המוזכר בכמה מקומות כחיה עזה הטורפת, אלא היא חיה קטנה כעין חולדה (עפ"י תוס' סנהדרין טו: ד"ה והברדלס). כפי הנראה מפרוש רש"י כאן, חיה זו היא ה'בואש'. ואולם הערוך כתב שהוא הצבוע. ובמוסף הערוך כתב שהיא החיה הטורפת הדומה לנמר.

תשע ציבורין של מצה ואחד של חמץ, ואתא עכבר ושקל ולא ידעינן אי מצה שקל אי חמץ שקל – היינו תשע חנויות... ספיקו אסור'. שלש שיטות בראשונים בהלכה זו; –

(א) לדעת הראב"ד (בהשגותיו על המאור), וכן היא פשוטות שיטת רש"י (וכן נקט לעיקר מהר"ם חלאווה. וכ"כ המ"מ בשם הגאונים ובדעת הרמב"ם), הנידון כאן הוא לענין חיוב בדיקה לבית שנכנס אליו העכבר. ואפילו ביטל את החמץ – צריך בדיקה. ופירש הראב"ד מדוע אין מקילים משום 'ספק ספקא', שמא הכניס מצה ולא חמץ, ואפילו הכניס חמץ – שמא אכלו, יש לומר בכגון שאין שהות לעכבר לאכול, וכיון שבית זה יצא מחזקת ברוך ונתחייב עתה בבדיקה, אין משהים את הבדיקה עד כדי שיאכלנו.

נראה שכיון שחל חיוב בדיקה מיד, שוב גם אם עבר זמן מה ולא בדק, אין לפטור משום ספק אכילה, כי כבר נתחייב הבית בבדיקה ואין לידת ספק-ספקא מועילה להיכנס תחת בדיקה (וכן משמע במאירי). ויש להסתפק לפי זה כאשר נכנס העכבר קודם ביטול, שמא לא יועיל הביטול לפטור, ומה שאמרו להלן בשני בתים שמקלים בספק דרבנן, היינו כגון שביטל מקודם. [וכן צידד סברה זו בכי"ב, הפני-יהושע בע"א על תד"ה כדי. וכן חכך בדבר הבית-יוסף (תלח), ואולם כתב במסקנתו להוכיח מדברי הפוסקים שמועיל מה שיבטל עתה]. אך אולי י"ל ששם שונה כי מראש לא חל חיוב בדיקה כיון שאפשר בביטול.

והוסיף הראב"ד לנמק מדוע מחמירים בספק בבדיקה דרבנן [כאשר ביטל], והלא ספקא דרבנן לקולא – מפני שעיקר בדיקה על הספק נתקנה, ומשום כך ספק אחד אינו מפקיע דין בדיקה [ורק בספק אם נכנס העכבר בכלל, בזה יש להקל כדלהלן, כי נשאר הבית בחזקת ברוך]. (וכן דייק הנצי"ב ברש"י להלן. ויש שכתבו שרש"י לשיטתו בריש המסכת שטעם הבדיקה הוא משום בל יראה דהיינו אעפ"י שביטל תקנו חכמים לבדוק כאילו לא ביטל [אם משום חשש שמא לא יבטל כהוגן או שיימלך מביטולו], הלכך יש להחמיר בספקו כספק של תורה. ע' ברכת מרדכי; שבט הלוי ח"ב לט).

(ב) לדעת הרז"ה, אם ביטל את החמץ – שוב אין צריך לבדוק את הבית, שהרי זה ספק דרבנן ולקולא. וכאן הנידון הוא על חובת הביטול, לחוש לספק איסור תורה.

עוד כתב: אם יש מקום לתלות שהעכבר אכלו [וכדברי רבא לעיל, שאף בלחם אין החולדה משיירת – וננקוט שאין חילוק בין חולדה לעכבר], אפילו ביטול אינו צריך שהרי זה 'ספק ספקא' לקולא, שמא לא הכניס חמץ ושמא נאכל.

גם מדברי התוס' נראה שנקטו כשתי הסברות הללו; להקל בספק בדיקה משום ספקא דרבנן, ולצרף ספק נכנס וספק אכילה לשני ספקות. אלא שאין מבואר מדבריהם שבאופן זה אין צריך לבטל. ויש מקום לומר שלבטל צריך בכל אופן הואיל ובקל יכול לבטל אין להקל בספק-ספקא. [וכדברי הרמב"ן בב"ב נה]. ואולי אף בדברי הרז"ה יש לדחוק בכונתו שהנידון על עיקר הדין אם צריך ביטול ואם לא יבטל חייב לבדוק, אבל לכתחילה בכל אופן יש לו לבטל. וכן משמע מדברי הפוסקים, שאין להקל בספק ספקא אם אפשר בקלות להחמיר ולצאת מן הספק – ע' משנ"ב (תלט סק"ג) בשם הפרי-מגדים. [וכי"ב הביא המשנ"ב בשם הפרי-מגדים בהלכות ציצית (יב סק"ג)]. וכעין זה כתב הפרי-מגדים (בפתיחה להלכות תערובות וביו"ד צח ועוד), שאין להקל בספק ספקא אם אפשר לברר את הספקות בקלות].

ואם נאמר שלשיטת התוס' אין צריך ביטול, יש לפרש בפשיטות את דבריהם להלן (י. ד"ה על. ע"ש ברש"ל ורש"א שנתקשו בדבריהם) ב'על ובדק ולא אשכח' שלחכמים א"צ ביטול, ומדובר שביטול לאחר בדיקה אבל חמץ זה ששייר לאחר בדיקתו ונכנס לא ביטל, או בכגון מקום שאין מכניסים בו חמץ ולא ביטל חמצו מאותו בית (ע' שפ"א ריש מסכתין).

ג) מדברי התוס' משמע שאפילו אם לא ביטל את החמץ, יש לומר שאין הבית טעון בדיקה, מפני שהבית בחזקת בדוק ואין להוציאו מחזקתו בגלל כניסת העכבר. והנידון כאן לענין אכילת החתיכה שנטל העכבר, האם אפשר להסתמך על הרוב ולאכלה.

א. המפרשים תמחו על סברת התוס', מה מועילה חזקת בדוק של הבית והלא יש כאן ספק דאורייתא על החתיכה עצמה, שמא עובר עליה בכל יראה בכל מקום שהיא שם, ומה תושיענו חזקת הבית (ע' פני יהושע; קובץ שעורים ועוד).

והחזון-איש (קכד) כתב לפרש שמדובר שהחמץ והמצה ניכרים בצורתם הלכך אין ספק כלל על החתיכה עצמה ואין אנו דנים אלא על הבית, ותולים שלא נשתנה מחזקתו. אבל אם אין החתיכה ניכרת, הריהי אסורה באכילה וגם הבית טעון בדיקה אם לא ביטל. וע"ע ברכת שמעון ח.

ב. מדברי התוס' מבואר שגם לענין אכילת חמץ הולכים אחר הרוב לומר 'כל דפריש מרובא פריש'. ואף על פי שחמץ אסור במשהו ואין בו תורת ביטול ברוב, שונה דין 'כל דפריש' מדין ביטול (וע"ע בשו"ת אחיעזר ח"ג סוס"י עד; אגרות משה או"ח ח"א קנא).

והפני-יהושע (כאן) והצל"ח (לעיל ז) והפרי-מגדים (תלט, א"א ב) כתבו בדעת רש"י והרי"ף שלענין אכילת חמץ אין הולכים אחר הרוב, ולכן פרשו הסוגיא לענין בדיקה ולא לענין אכילה [ובזה מתפרשים דברי המאירי כאן. וכן נקטו האחרונים להלכה. ע' משנ"ב תלט סק"ו]. ויש להעיר שבכל אופן אפשר לפרש בערב פסח שאין נאסר החמץ במשהו, ואז ודאי יש לילך אחר הרוב. וע' גם בסוגיית הפת שעייפשה לעיל ז. ובחזו"א קיט,ו ובשו"ת שבט הלוי ח"ב לט.

ג. מו"מ נוסף בשיטות הראשונים – ע' ברכת שמעון ח.

להלכה נקטו האחרונים (ע' בפוסקים תלט, א) שב'קבוע' יש להחמיר לבדוק את הבית אפילו ביטל את החמץ (כסברת הראב"ד), ואולם אם אפשר לתלות שהעכבר אכלו, כגון בכרך קטן, הרי שמצטרף ספק נוסף ואין צריך לבדוק שוב (טור, רמ"א), אלא שנכון לבטל ולא לסמוך על ספק ספקא (פרי מגדים). וב'פירש' – אין צריך בדיקה, אבל אסור לאכלו.

'תשע חנויות... ספיקו אסור'. ביסוד דין 'קבוע' ו'כל דפריש' וגדריהם – ע' במובא בחולין צה מהגרד"ג גולדברג שליט"א; סנהדרין עט; נזיר יב. וע"ע שבט הלוי ח"ב מא.

דף י

'אימור דאמרינן שאני אומר – בתרומה דרבנן'. הרי"ד מפרש דלא כרש"י, שהכוונה לכל תרומה ולא דוקא בזמן הזה, שהרי מן התורה התרומה בטלה 'חד בתרי', וכשנפלה הקופה לסאה פקע איסור תורה, ורק מדרבנן אינה בטלה.

משמע מדברי הגמרא שסברת 'שאני אומר' קיימת גם בדין דרבנן שעיקרו מדאורייתא, כמו תרומה בזמן הזה. ויש שכתב להוכיח מכאן כדברי המשנה-למלך שספק דרבנן לקולא אף בדבר שעיקרו מדאורייתא, שהרי סברת 'שאני אומר' כתב הש"ך (יד"ד קיא, א) היא מטעם ספק דרבנן לקולא. עפ"י אגרות משה או"ח ח"א יח, ב.

'ספק על ספק לא על היינו בקעה...' יש מפרשים [דלא כפשטות לשון רש"י] שהספק מתייחס על הנידון הקודם, בשני בתים בדוקים, והרי כאן 'ספק ספקא' – ספק אם נכנס אם לאו, ואם נכנס – ספק בבית זה ספק בבית זה. ומובן לפי זה ההשוואה לספק ביאה, שגם שם הנידון הוא משום 'ספק ספקא' (עפ"י הרד"ה).

תגר אם לא נעשה רצונו. ראש השנה ד. יש מי שכתב שרק בצדקה נחשב 'צדיק גמור' אבל בשאר מצוות אינו בכלל זה אלא שנתקיימה המצוה מכל מקום. הגהות ר"א לנדא שם].

א. מוכח בגמרא שאם כוונתו רק להנאת עצמו, אף על פי שהמצוה מתקיימת בכל אופן, כגון נתינת צדקה כאשר כל מטרתו רק לצורכו – אין זה נחשב 'שליח מצוה' (קובץ שעורים. וע' בית ישי סוס"י לג).

ב. מצוה שיוכלה להתקיים במקומה, והולך לעשותה במקום אחר – נראה שאין זה בכלל 'שלוחי מצוה' (כן יש לשמוע מהתוס' ד. ד"ה שנאמר) שכתבו שהשכמת אברהם בבוקר האמורה בהפיכת סדום אינה נחשבת דבר מצוה. והרי הלך להתפלל שם במקום אשר עמד שם לראשונה).

ג. עוד בענין הגנת המצוה מן ההזקות – ע' בסוטה כא. וע"ע קהלת ה; או"ח תנה; תשב"ץ ח"א ג; שו"ת חכם צבי א; שדי חמד (דברי חכמים פב); ברכת שמעון – הערות סב סג.

ב. אמר רבי אמי: כל אדם שיש לו קרקע – עולה לרגל, ושאין לו קרקע – אין עולה לרגל (כן דרשו מיתור הכתוב ולא יחמד איש את ארצו בעלתה...).

א. הרמב"ם השמיט הלכה זו. והמאירי סתם כאן בפירוש שגם מי שאין לו קרקע חייב לעלות. וי"א שפסקו דלא כרבי אמי על סמך סוגיות אחרות (ע' צל"ח; חדושי הנצי"ב ריש הגיגה ובהו"א קכט,ג).

ב. יש אומרים שלא פטרו מי שאין לו קרקע אלא מלעלות לירושלים, אבל אם כבר נמצא בה – חייב ליראות בעזרה (חדושי הנצי"ב ושפת אמת ריש הגיגה).

ג. יש אומרים שאפילו יש לו קרקע בחו"ל, כל שאין לו בארץ פטור מן הראיה (עפ"י טורי אבן הגיגה ג. – עפ"י דברי הירושלמי (הוריות א, ב) שהדר בחו"ל פטור מן הראיה. וכן יש מפרשים את דברי התוס' לעיל ג: ע"ש בחדושי הנצי"ב ורא"מ הורביץ).

ד. קטן, חייב אביו לחנכו בראיה, ואעפ"י שאין לקטן קרקע (עפ"י טו"א הגיגה ו).

ה. משמע מדברי התוס' (ג:) שכשם שפטור מראיה כך פטור מפסח. ויש שתמחו על חידוש זה. ויש שהסבו דבריהם לכוונה אחרת.

דף ט

יז. א. האם חוששים לגרירת חמץ על ידי עכבר או חולדה, במקום שהם מצויים שם? הבודק את החמץ ולא הצניע את חמצו – האם חייב לשוב ולבדוק?

ב. ציבורים של מצה ושל חמץ לפנינו, ובא עכבר ונטל מאחד מהם ונכנס לבית – מה הדין?

ג. שני ציבורים, של מצה ושל חמץ, ובאו שני עכברים, אחד נטל מצה ואחד חמץ ונכנסו לשני בתים, אחד בדוק ואחד שאינו בדוק – מה הדין?

א. אין חוששים שמא גררה חולדה מבית לבית, או באותו בית ממקום שאינו בדוק למקום בדוק. אבל אם ראינו שנטלה חמץ ונכנסה לבית – צריך בדיקה.

א. כן דייקו בגמרא וכן פסק הרי"ף. אך לפי תירוץ אחד בתוס' (בד"ה כדי) יוצא שלפי ה'אבעית אימא' בגמרא, אם ביטל את החמץ, גם אם ראינו שנטלה יש לתלות שאכלתו כי בדרבנן יש לומר ספק מוציא מידי ודאי (ובתוס' רבנו פרץ כתב על תירוץ זה שהוא דחוק. וכן מהר"ם חלאווה דחאו).

ב. מבית לבית אין חוששים לחמץ אפילו ראינו שנטלה חולדה ודאי (עפ"י מהרש"א). ושני חדרים

בבית אחד היינו שני בתים (עפ"י ב"ח, מגן אברהם וצל"ח).

באותו בית (= חדר), צריך לבדוק אפילו במקומות שאין מכניסים שם חמץ, שהרי החולדה מוליכתו בכל מקום (ריא"ז ועוד). ולדעת המאירי (להלן י'): לא חייבוהו לבדוק אלא במקום שמכניסים בו חמץ.

לתירוץ אב"י, בי"ד בניסן שאין פת מצויה, חוששים שמא גררה חולדה, ולכן מי שלא הצניע את חמצו לאחר שבדק – צריך לבדוק שוב. ואולם רבא דחה דבריו שלעולם אין לחוש לגרירת חולדה ועכבר אלא אם ראינו שנטלו ונכנסו. או (כדברי רב מרי) כאשר מצא פחות ממה ששייר, צריך לבדוק שוב, שהרי מוכח שנטלו.

א. יש אומרים שרבא ורב מרי חולקים. ויש שנחלקו אם הלכה כרבא או כרב מרי (עריטב"א). ויש

אומרים שאין מחלוקת ביניהם (ע' חדושי הר"ן ומאירי). ולהלכה נפסק ברמב"ם ובשו"ע הניח עשר ומצא תשע – צריך בדיקה.

ב. הניח עשר במקום המשתמר [מחיה ומתינוקות] ומצא תשע; בירושלמי אמרו שפטור מלבדוק כי ודאי אדם נטלו או הוא עצמו נטל ושכח (וכ"ה בפוסקים).

ג. כשחוזר ובודק אין צריך לברך שנית (חק יעקב ומקור חיים. מובא במשנ"ב).

ב. תשעה ציבורים של מצה ואחד של חמץ, ונטל עכבר (לפנינו. תוס' ושאר פוסקים) מאחד מן הציבורים ואין ידוע מאיזה; הרי הדבר בספק שקול כאילו היו ציבורי המצה והחמץ שוים – ש'כל קבוע כמחצה על מחצה דמי'.

א. לפרש"י והראב"ד (בהשגותיו על המאור), אם נכנס לבית – הבית צריך בדיקה [ואין מעמידים הבית

על חזקת בדוק מפני שהיתה כניסת פת ודאית. ע' צל"ח]. וכן משמע בשלחן ערוך, ואפילו ביטל כבר את החמץ (עפ"י משנ"ב תלט סק"ב).

לדעת התוס' אין צריך לבדוק [והוא הדין בשני ציבורים, אחד של חמץ ואחד של מצה], כי יש להעמיד הבית בחזקת בדוק. וכל שכן שאם ביטל – אין כאן אלא ספקא דרבנן ולקולא. אך לענין אכילת אותו כבר שנטל העכבר – הרי זה ספק של תורה ואסור. ולדעת הרז"ה צריך ביטול ואין צריך בדיקה. ואם יש לתלות שהעכבר אינו משייר (כדברי רבא) – אפילו ביטול אין צריך.

ופסק הרמ"א (תלט, א) שאם הככר קטן שיכול העכבר לאכול כולו, מקלים לתלות שאכלו. וע"ש במשנ"ב שהביא שלכתחלה ודאי מהנכון לבטלו ולא לסמוך על ספק-ספקא.

ב. נתערבו הציבורים זה בזה – אין זה 'קבוע', כיון שהחמץ אינו עומד בפני עצמו (מגן אברהם תלט, א ועוד).

פירש (שלא בפנינו. פוסקים) מן הציבורים ונטלו העכבר – הולכים אחר הרוב ומותר. 'כל דפריש – מרובא פריש'.

לדעת התוס', מותר אף באכילה. ויש חולקים. והפוסקים נקטו לאסור (עפ"י משנ"ב תלט סק"ו).

ג. שני ציבורים, אחד של מצה ואחד של חמץ, ולפניהם שני בתים, בדוק ושאינו בדוק, ובאו שני עכברים אחד נטל מצה ואחד חמץ ונכנסו לשני הבתים – יש לתלות להקל ולומר שהחמץ נכנס לבית שאינו בדוק והמצה לבית הבדוק, לפי שבדיקת חמץ מדרבנן שהרי מן התורה די בביטול.

א. אם הככר קטן, שיש להסתפק שמא אכלוהו – אין צריך בדיקה אפילו לא ביטל, שהרי כאן שני ספקות (עפ"י תוס').

ב. יש סוברים שאין אומרים 'שאני אומר...' אלא במקום שיש סיבה כלשהי לתלות בכך, כגון בנפילת פירות, שיש לומר אדם בר דעת נתן תרומה לתוך תרומה, או בעכבר שנטל חמץ – כגון שהחמץ היה סמוך לבית שאינו בדוק ומצה לבית הבדוק (עפ"י מהר"ם חלאוה).

יח. א. האם ספק מוציא מידי ודאי?

ב. נפל שהוטל לבור ובא אדם והציץ שם ולא ראהו – האם יש לטמאותו משום האהלה על המת אם לאו?

א. אין ספק מוציא מידי ודאי. ולכן חולדה שנטלה חמץ והכניסה לבית, אין לתלות ולהקל שמא אכלתו. וכן המאהיל על בור שהטילו בו נפל ודאי – טמא אעפ"י שיש ספק אם חולדה וברדלס המצויים שם נטלוהו (כתירוץ הראשון בגמרא; רמב"ם הל' טומאת מת ט, יא).

א. משמע מרש"י ותוס' ועוד, שגם ספק הגוטה לצד אחד ואינו שקול – אינו מוציא מידי ודאי. ולכן לולא שהיתה חזקת ודאי שהחבר מעשר מיד, לא היו הפירות יוצאים מחזקת טבל אעפ"י שרוב חברים מעשרים מיד [ואין הולכים כאן אחר הרוב, שאינו רוב גמור או מפני שהוא רוב התלוי במעשה. ע' בינת אדם שער רוב וחזקה; אבנ"ז אה"ע רטו, טז ועוד]. ואולם בשו"ת תרומת הדשן (קעא, שלה) כתב על פי סוגיתנו שספק הרגיל מוציא מידי ודאי (וצ"ע).

ב. באיסור דרבנן; לתירוץ אחד בתוס' (לפי ה'אבע"א'), ספק מוציא מידי ודאי לקולא. ולפי תירוץ אחר, וכן לדעת הרמב"ם (חמץ ב, ח ע"ש במל"מ ובח"י תלח) אין ספק מוציא מידי ודאי. (וכן לפרש"י משמע שלפי ה'אבע"א' שבגמרא אף בדרבנן אין ספק מוציא מידי ודאי. וכ"מ דעת מהר"ם חלאוה בתשובה קכו). בשו"ת שבט הלוי (ה"ט קיא) כתב לתלות שאלה זו במחלוקת הש"ך והפרי-חדש בספק דרבנן במקום חזקת איסור האם הולכים בו להקל אם לאו. וציידד שאף להש"ך שאוסר, אפשר שבספק הרגיל יש להקל [ודעת הגר"ע יוסף שליט"א (טבת תש"ג) שהעיקר להלכה כהפרי-חדש להקל בספק דרבנן במקום חזקת איסור]. וכן נראה שנקט להלכה בספר זכר יצחק (ה"א נו עו, וה"ב טז כז), שספק הרגיל מוציא מידי ודאי באיסור דרבנן (ופירש זאת אף לדעת הש"ך). וכן מדברי החזו"ן איש (קכד) נראה שהעיקר להלכה שבדרבנן ספק מוציא מידי ודאי. וע' עוד בשער המלך סוף הל' מקואות כלל ז; דובב מישרים ח"ב כד).

ואולם אם המצב הקודם לא היה ודאי אלא ספק, הרי כאן 'ספק וספק' ומותר.

אפילו ספק הקרוב לודאי יכול להחשב 'ספק' לענין זה. וכגון הספק הרחוק שמא הערים על הפירות שלא יתחייבו במעשר, מועיל [לפי תירוץ אחד בגמרא] לתלות שהפירות מתוקנים (עפ"י שו"ת מהרי"ק קעא).

ב. נפל (ודאי) שהוטל לבור, ובא אדם והציץ בבור ולא ראהו; לפי אפשרות אחת בגמרא אפילו חולדה וברדלס מצויים שם – טמא, שהרי ודאי היתה שם טומאה וספק אם נגררה ואין ספק מוציא מידי ודאי. ואמרו אפשרות נוספת, היות ואותן חיות מצויות שם, ודאי גררוהו באותה שעה, וטהור. היה זה ספק נפל – טהור לכולי עלמא, שספק וספק הוא.

א. הרמב"ם (טומאת מת ט, יא) פסק כסברא הראשונה.

ב. זה דוקא כשהבור נמצא ברשות היחיד, אבל ברשות הרבים – בכל אופן ספקו טהור (תוס'). וכתבו התוס' שרגלי כהן עומדות ברה"ר, כי אם ברה"י, לא יועיל מה שגררוהו לחורם – כי